

ПРЕГЛЕДЪ

† ВАСИЛЪ ЗЛАТАРСКИ

На 15 т. м., следъ дълго и мъчително боледуване, затвори за винаги очи нашиятъ ученъ историкъ и университетски професоръ Василъ Златарски. Съ неговата смъртъ университетътъ ни загуби единъ отъ най-старитѣ си преподаватели, а българската наука — единъ отъ своитѣ най-авторитетни представители.

Роденъ презъ 1866 г. той следъ завършване на основното си образование въ Търново, своя роденъ градъ, постъпва въ духовната семинария при Петропавловския манастиръ. По-късно заминава за Русия, гдето се записва за ученикъ въ една отъ петербургскитѣ гимназии. Завършилъ нейния курсъ, той постъпва студентъ въ Петербургския университетъ, гдето подъ ръководството на двама отъ най-знаменититѣ по онова време учени, професоритѣ Ламански и Василевски, изучава историята и славянската филология.

Презъ 1891 г. Златарски завръща и университетското си образование и се завръща въ България, но за късо време. Министерството на народното просвѣщение го изпраща въ Берлинъ да се специализира по археология. Въ 1895 г. той отново е въ София. Назначенъ тукъ за учителъ въ Първа мъжка гимназия, той едновременно съ това получава поканата да чете лекции по българска история и въ тогавашното ни Висше училище. Две подини по-късно той вече е редовенъ доцентъ при тая катедра, която по-късно презъ 1906 г., заема и като редовенъ професоръ. Наредъ съ преподавателската си дѣйностъ въ университета, Златарски намира време да преподава всеобща и българска история и въ Военното училище, въ Софийската духовна семинария, а по-късно, презъ 1913—1914 год. и въ нашата Военна академия.

Цѣли 40 години, следователно, той работи въ попрището на учителя и негови ученици сж мнозина, днесъ видни наши общественици, военни и почти всички учители-историци въ срѣднитѣ ни училища.

Но главното значение на Златарски не е въ неговата преподавателска дейностъ, — въ Университета или вънъ отъ него. Името му ще остане завинаги свързано съ развитието на българската историография. Нѣкога тя намѣри въ лицето на Константинъ Иречекъ първия си вещь изследователъ. Дѣлото на чехския ученъ, обаче, бѣ само едно великолѣпно начало, което тепърва трѣбваше да бжде подето и разработено. То представляше първи значителенъ резултатъ отъ научното издирване на миналото ни; то съдържаше, сжщо тъй, указания и за методитѣ

и пжтищата, които въ тая областъ имаше да се следватъ. Да се продължи работата въ тая посока — това бѣ задача преди всичко на ученитѣ изъ срѣдата на нашия собственъ народъ. И Златарски се яви като първи измежду тѣхъ.

Отъ времето, когато завършва своята студентска работа за „Писмата на цариградския патриархъ Николай Мистикъ до царъ Симеона“, та и до самата си смъртъ, той се труди върху изяснението на нашето минало. Продуктъ на неговитѣ занятия сж повече отъ 150 работи, прѣснати въ всевъзможни публикации — наши и чужди. Неговитѣ научни интереси, отначало ограничени въ областъта на най-старата ни история, постепенно се разширяватъ, като обхващатъ епохата на второто ни царство, на робството и на възраждането ни. Завършекъ тая плодотворна дѣйность трѣбваше да получи въ една пълна история на нашето срѣдновѣковие. И Златарски пристъпи къмъ тая главна задача на своя животъ, за която бѣ се готвилъ отъ десетолѣтия. Презъ течение на последнитѣ 15 години се явиха първитѣ три тома отъ това съчинение, които обхващатъ периода отъ появата на прабългаритѣ върху историческата сцена, та до края на XII в., — създаването на Търновското царство.

Оставаше още твърде много работа, за да се доведе това монументално дѣло до неговия край и Златарски живѣеше винаги въ страховетѣ, че не ще успѣе да го довърши. Тия страхове се оправдаха и то много по-скоро, отколкото би могло да се очаква. Двата последни тома отъ неговата „Българска история“ останаха само съ събранитѣ за тѣхъ материали. И това, навѣрно, е било най-голъмата мъка на Златарски въ моментитѣ, когато се е раздѣлялъ съ живота.

Рѣдко сж щастливцитѣ, които си заминаватъ отъ тоя свѣтъ съ съзнанието, че сж му дали всичко, на което сж били способни. Смъртъта идва да грабне човѣка, най-често, преди той да е приключилъ земнитѣ си смѣтки, преди да е изпълнилъ своята жизнена задача. Трагедията на безвременно прекъснатия човѣшки животъ, обаче, навѣрно нигде не се явява тѣй тежка, както въ попрището на учения. Защото нигде дълговременната подготвителна работа не е тѣй необходима, както тук а, и защото краятъ настъпва обикновено тъкмо тогава, когато човѣкъ се готви да обработи и предаде на тия, които идатъ следъ него, всичкото богатство, на чието събиране е посветилъ цѣлия си животъ. Така то умира заедно съ него.

Върху значението на научното дѣло на Златарски, ще има да се произнесе бждещето. Това, обаче, което още днесъ може да се каже за него, е — че въ не малка степенъ на това дѣло длѣжимъ ние, ако знаемъ сега за своето минало нѣщо повече отъ онова, което бѣ ни известно преди три-четири десетолѣтия. Може би много отъ възгледитѣ на покойния и отъ неговитѣ научни построения ще бждатъ коригирани. Чудно би

било даже, ако това не би се случило. Защото науката се развива, нейнитѣ постижения непрекъснато растатъ и това, което днесъ е истина за нея, утре може да не бжде. Безъ развитието науката би изгубила и оправданието на своето съществуване. Но, до каквито нови хоризонти и да се издигне въ бждеще научно-историческото изследване у насъ, каквито и да бждатъ откритията или особенитѣ разбирания, до които то се добере, заслугата на Златарски, навѣрно, винаги ще бжде спомняна съ признание. Преди всичко, защото въ нея сж отразени качества, каквито дори и срѣдъ ученитѣ не сж обикновено явление.

Златарски се отличавахе преди всичко съ удивително търпение да събира и подрежда дори най-незначителни исторически материали. Отъ друга страна неговата работоспособность бѣ феноменална. Особено отличителна за него бѣ склонността му да попълва всѣка забелязана пролука въ представитѣ за едно или друго историческо събитие. Ако въ тоя си стремежъ той понѣкога се увличаше и стигаше до крайности, това — при състоянието, въ което още се намира нашата историография, — е лесно обяснимо и, следователно, може да бжде простено. А, освенъ това, у Златарски горѣше жаждата да види възстановенъ цѣлия низъ отъ събития въ нѣкогашния ни животъ, запълнени всички зѣещи въ знанието ни празнини за тѣхъ.

За ученитѣ, които идатъ следъ него, както и за всички културни дѣйци срѣдъ нашия въ много отношения тѣй беденъ народъ, Златарски оставя и единъ примѣръ. Рѣдкиятъ примѣръ на човѣкъ, за когото радостта и смисълътъ на човѣшкото съществуване се заключаваха въ труда — въ систематичната, упорита и непрестанна работа. Чрезъ нея той преодоляваше всичко; тя бѣ за него и самиятъ животъ.

Въ днешното неспокойно време, въ което много дарования се пилѣятъ и хаятъ, само защото на носителитѣ имъ липсва силата да затворятъ очи за всичко друго и неотклонно да следватъ еднажъ избрания свой пжтъ, Златарски бѣ примѣръ и на човѣкъ, който никога не забрави призванието си и нито за мигъ не се остави да бжде отвлѣченъ отъ него. Външно той можеше да бжде навсѣкжде и съ всички. Вътрешно, обаче, той бѣше само съ себе си. И никога у него не се яви съблазънта да стане нѣщо по друго отъ това, което бѣ — ученъ, истинскиятъ животъ за когото започваше и свършваше въ работния кабинетъ.

Казва се — едностранчивостта се явява недостатъкъ за всѣки човѣкъ, каквото и да бжде избраното отъ него поприще. Обикновено е тѣй. Това обаче, което малцина знаятъ и сж въ състояние да разбератъ, е — че дѣря следъ себе си могатъ да оставятъ главно тия, които сж познавали изкуството да бждатъ едностранчиви.

На Златарски това изкуство бѣше познато. И той го въплѣти въ живота си. Нашата култура само би спечелила, ако броятъ на едностранчивитѣ като него бѣше по-голямъ.

П. Мутафчиевъ